

(*Lex. prot. med.*); „gradul de *uscăciune* a atmosferei și/sau a solului, de lipsă de vegetație dintr-o anumită zonă aridă” (*Encicl. ecol.* 2010). Confruntând definițiile conceptelor *secetă* și *ariditate*, constatăm că primul este hiperonim pentru al doilea, deoarece o perioadă prelungită de *secetă* produce *ariditate*. Aici se observă o relație asociativă de tipul cauză – efect. Prin analogie, se vor analiza relațiile dintre celelalte concepte identificate.

Un sistem conceptual este necesar pentru structurarea cunoașterii umane prin clarificarea relațiilor între concepte, pentru constituirea unei terminologii uniforme, pentru compararea conceptelor și termenilor care le desemnează în limbi diferite și pentru elaborarea corectă a definițiilor.

BIBLIOGRAFIE

1. BUSUIOC, I.; CUCU, M. *Introducere în terminologie*. București: Credis, 2001.
2. FELBER, H. *Manuel de terminologie*. Paris: UNESCO, 1987.
3. ISO 704: 2009. Terminology work. Principles and methods.
4. ISO 1087: 2000. Terminology work – Vocabulary – Part 1: Theory and application.
5. ȚĂRUȘ, D. Aspecte teoretice și practice în formarea repertoriului terminologic al „Enciclopediei Moldovei”. *Philologia*. Nr. 1, 2010, 91-97.

Dicționare

1. DE = *Dicționar enciclopedic*. București: Editura Enciclopedică, 1993-2009.
2. DEM = *Dicționar enciclopedic de mediu* (coord. C. PÂRVU). București: Editura Monitorului Oficial, 2005.
3. *Encicl. ecol.* = ION DEDIU. *Enciclopedia de ecologie*. Chișinău: Știința, 2010.
4. *Lex. prot. med.* = FLORINA BRAN; ILDIKÓ IOAN; DINU MARIN ș.a. *Mic lexicon de protecția mediului*. București: Editura Economică, 1999.
5. MDN 2000 = FLORIN MARCU. *Marele dicționar de neologisme*. București: Editura Saeculum, 2000.

METAFORA AFORISTICĂ LATINĂ ÎN LIMBAJUL ROMÂNESC

*Rotari Natalia, cerc. șt. stagiar,
Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu Hasdeu”*

CZU: 811.135.1.09:811.124

Abstract

The article presents a brief research of the metaphorical elements in the constitution of the Latin aphorism, which represents the ancient and medieval philosophy of the Romans, but which is still current in the specialized languages of Romanian such as medical, technical, biological, didactic, scientific, etc. Understanding Latin aphorisms is possible thanks to the process of semantic and semiotic equivalence from the source language into Romanian. Equivalence is produced cognitively, connotatively and denotatively.

Key-words: aphorism, analogy, equivalence, language, metaphor.

Aforismele, așa cum spune și Lucian Blaga, sunt idei și sugestii care nu pot fi exprimate decât metaforic [5, p. 5]. Atât gândirea metaforică, cât și aforismul se situează între sfera virtualului și a problematicei, punând accent mai mult pe tăcere și interogație decât pe filosoficul explicit, or, structura lingvistică a aforismului și a metaforei se bazează pe analogie și disanalogie, iar paradoxul se situează între echivalența semanticii aforismului latinesc în raport cu limba română.

Cercetătorii în domeniul terminologiei consideră că echivalența este „relația de identitate dintre două unități de sens aparținând la două limbi diferite, care au aceeași conotație/denotație” [1, p. 113]. Echivalența stă la baza procesului de traducere care exprimă ideea de a reda aforismului latinesc o expresie sinonimă în limba română. Dar, acest procedeu nu se rezumă doar la faptul de a-i conferi aforismului o simplă analogie a elementelor lingvistice. Echivalența

presupune restituirea sensurilor prin utilizarea unei structuri echivalente semantic și depinde, în mare măsură, de intenția de comunicare, de identificarea situației de comunicare, de modalitățile de descriere a situației date, de semnificațiile privind structurile sintactice și de sistemul semiotic. Echivalența trebuie să fie realizată în conformitate cu proiectarea conștientă a termenilor pentru a nu dereglă funcția ontologică a aforismului.

Traductologia distinge mai multe tipuri de echivalență:

- *cognitivă* (cu referire la semantismul textului și la completările la nivel de noțiuni ale traducătorului);
- *denotativă* (informația oferită de aforismul latinesc privind datele extralingvistice);
- *conotativă* (respectarea sociolectului, a registrului de limbă).

Instrumentele cu care operează echivalența, la nivel logic, sunt: reflexivitatea, simetria și tranzitivitatea. Echivalarea aforismelor din limba sursă (LS) în limba țintă (LȚ) se realizează prin analogie logică, fiind determinată de tranzitivitate, proprietatea pe care echivalența o conferă terminologiei. Atât asemănarea, cât și deosebirea dintre două structuri lingvistice din diferite limbi se constituie în baza nivelurilor de organizare semantică. Astfel că aforismul latinesc *Ab imo pectore* are echivalentul românesc *Din adâncul inimii*, care transpus regulilor semantice ar avea înțelesul „de sincer”, „cu abnegație”, „fidel”. Lista sinonimelor ar putea continua, important este faptul că echivalarea are loc nu doar printr-o traducere *mot-a-mot* a cuvintelor din LS în LȚ, ci și la nivel semantic, comprehensiunea aforismului, la nivel logic, fiind realizată în raport cu sinonimia.

Irène Tamba consideră că înțelegerea și traducerea sincronizată a aforismelor poate fi realizată numai dacă este identificată construcția aforistică și termenii în baza cărora se realizează relația metaforică [10, p. 39]. Abordarea urmărește calea retoricii clasice prin intermediul căreia se ia în considerare relațiile metaforice prin prisma termenilor aforismului ca parte a propoziției. Cercetătoarea de origine franceză identifică trei tipare recurente de metaforizare a aforismului care se transferă de la un predicat la argumentul său nominal, conferind una dintre trăsăturile: *uman, animat, concret*. În exemplul *Amantes sunt amentes*, care are echivalentul în limba română *Îndrăgostiții sunt demenți (nebuni)*, predicatul nominal „sunt demenți (nebuni)” conferă argumentului său nominal un caracter *concret* prin substantivul la plural „îndrăgostiții”. Tiparul *animat* al aforismului *Crescentem sequitur cura pecuniam (Cu banii vin și grijile)* este redat de predicatul verbal care atribuie argumentului său o valoare metaforică prin substantivul *pecuniam (grijile)*; or, verbul intransitiv de mișcare „vin” intră în contradicție semantică cu substantivul subordonant. Ultimul tipar al metaforizării este cel *uman*, atestată în aforismul *Homo homini lupus est (Omul este un lup pentru om)*. Secvența ilustrează ideea de umanizare a animalelor și viceversa.

În literatura de specialitate, la nivel ontologic sunt diferențiate două categorii mari de metafore, ierarhizare valabilă și în cadrul aforismelor metaforice: a) a esenței și a substanței; cuprinde lucrurile, faptele, stările, fenomenele omogene din uzul cotidian, care, în opinia cercetătoarei Eugenia Mincu, pot fi clasificate, diferențiate în calitativ și cantitativ; b) a spațiului limitat prin care sunt incluse evenimentele, acțiunile, ocupațiile care au lor într-un anumit spațiu, interpretat ca „recipient” [4, p. 212].

Frumusețea metaforei aforistice este asigurată de formularea poetică, de îmbinarea cuvintelor animate și inanimate (*Amissum quod nescitur non amittitur* cu echivalentul românesc *Să nu știi despre pierderi înseamnă să nu pierzi*), iar „forma” aforismului este menită

să încante și, prin aceasta, să atragă pe cititor. Vrajit de scânteirele formulării, emițătorul își însușește mult mai repede gândul și mai lesne decât în gândirea abstractă. Alteori, formulările sunt preferate pentru posibilitatea de a face jocuri de cuvinte, simple scânteiri ale inteligenței la atingerea cu realul ***Amor gignit amorem (Iubirea naște iubire)***.

Lingvista Silvia Maznic susține că aforistica latină trebuie studiată în funcție de repere cronologice; or, arhicunoscutele aforisme latinești datează din două perioade istorice diferite: din realitatea romană antică și din cea medievală [3, p. 156]. Aforistica latină târzie conține majoritatea formulelor solemne utilizate în ritualuri, formule biografice, expresii consacrate. Astfel, paremiologia latină provine din mai multe surse:

- mitologie: *ab uno disce omnes (după unul află-i pe toți)*;
- istorie: *alea iacta est (zarurile au fost aruncate)*;
- ritual sau obicei din realitatea romană: *ab ovo usque ad mala (de la ou până la mere)*;
- dreptul roman: *necessitas non habet legem (necesitatea nu are lege)*;
- bibliologie: *hoc loco (în același loc)*;
- filosofie: *a priori (înainte de experiență)*;
- medicină: *medicus curat, natura sanat (medicul îngrijește, natura vindecă)*.

Abordarea pragmatică a aforismelor lumii antice permite o reinterpretare din punctul de vedere al potențialului comunicativ, întrucât orientările pragmatice actuale (pragmatica enunțiativă, axată pe relația enunțator/ enunțiatar/situație de comunicare; pragmatica ilocuționară care studiază tipologia actelor de vorbire și pragmatica conversațională interesată de studierea conversației), conduc spre problematica funcționării limbii în procesul comunicării [6, p. 30]. Pentru autorii care recurg la aforistica latină substituțiile lexicale antonimice sunt destul de frecvente, și nu doar în titluri, dar și în corpul textelor.

Celebra expresie latinească de origine biblică ***Ex Oriente lux (Lumina vine de la Răsărit)*** și varianta ***Ex Oriente tenebris (De la Răsărit vine întunericul)*** conține substitute care, deși fac parte din același câmp lexico-semantic ca și cuvintele din expresiile canonice, se află la extremitățile fenomenului (lux– tenebris), astfel realizând intenția autorului de a iniția un dialog cu un alt univers – cu „pururea tânăra și senina Antichitate” (expresia lui M.Eminescu).

Aforismele latinești obțin un statut de intertexteme prin care se confirmă faptul că „intertextualitatea se propune pe sine ca surplus de informație estetică, acționând ca repetabilitate și deformare și aspirând la detașarea de modelul ei cu care refuză să fie confundată [8, p. 51].

În unele contexte, modificările nu ating structura sintagmei originare, dar intenția auctorială de expunere a punctului de vedere prin recurs la autoritatea anticilor îi schimbă semnificația inițială. Formula ***Alter ego (Un alt eu)*** în Antichitate venea din încrederea în capacitatea omului de a se comporta cu prietenul său așa cum s-ar fi comportat cu sine însuși și de a avea încredere așa cum ar fi avut încredere în al doilea eu.

Privite dintr-o perspectivă pragmatică, aforismele latine sunt introduse în discurs cu finalități persuasive, determinând receptorul la realizarea anumitor acțiuni argumentative, fiind actualizate în vorbire în vederea corectării poziției adresatului; emotive, permițând crearea unei atitudini dorite de emițător față de anumite realități și, în sfârșit, estetice [7, p. 89]. În accepția cercetătoarei Grigorieva, aforismele latinești au următoarele funcții:

- *Funcția nominativă*

Secvențele metaforice care servesc drept modalitate de a crea noi nominalizări, sunt utilizate în mod regulat pentru a crea o nominalizare deja existentă a unui fenomen, situație etc., conținând nu numai o caracteristică a acestui fenomen, ci și evaluarea acestuia [9, p. 99]. În

aforismul *Asinus asinum fricat (Măgar pe măgar spală)*, vorbitorii încearcă să reactualizeze situația în care un păcătos încearcă să salveze de la sentință pe un semen de-al lui. De rând cu nominalizarea situației, se insistă pe evaluarea negativă a fenomenului caracteristic realității sociale.

- *Funcția modelativă*

Utilizarea unui sistem de *aforisme metaforice* interconectat face posibilă modelarea realității într-un anumit mod, apelând la un anumit sistem de concepte, care se referă la o sferă conceptuală diferită. Acest lucru permite percepția unei situații sau a unui fenomen ca fiind una cunoscută deja sau ca pe un proces nou de evaluare. Acest aspect poate fi observat la analiza semantică a aforismului *Audaces fortuna juvat (Norocul îl favorizează pe cel curajos)*, prin intermediul căruia autorul stabilește un rol de modelare lăuntrică unei persoane puternice care dispune de curaj, iar în psihologie se consideră că oamenii curajoși sunt anume cei care profită de atuu lor pentru a obține ceea ce-și doresc.

- *Funcția instrumentativă*

Această funcție este una pur lingvistică caracteristică discursului științific, iar implementarea acestei funcții poate permite precizarea direcției principale în dezvoltarea cognitivă a discursului, exact cum se observă și prin prisma aforismului *Audiatur et altera pars (Ascultă și cealaltă parte)*.

- *Funcția ipotetică*

Permite crearea unei presupuneri despre obiectul caracterizat, în timp ce presupunerea poate să nu fie completă. Această funcție poate fi percepută la nivelul aforismelor: *Beneficium accipere, libertatem est vendere (Dacă accepți un favor îți vinzi libertatea); Nondum amabam, et amare amabam); Si tacuisses, philosophus mansisses (Dacă tăceai, filosof rămâneai); Si vis pacem, para bellum (Dacă vrei pace, pregătește-te pentru război); Si vis pacem, para iustitiam (Dacă vrei pace, fă dreptate); Unum castigabis, centum emendabis (Dacă corectezi o greșală, corectezi o sută)*.

- *Funcția eufemistică*

Ajută la transmiterea informațiilor care, în conformitate cu intențiile comunicative ale comunicanților încearcă să identifice în mod clar prin nominalizarea directă. În același timp, caracteristicile organizării semantice a expresiilor înaripate fac posibilă exprimarea corectă a unei evaluări, a unui fapt, fenomen, semn sau situație, în general. La modul practic, funcția eufemistică a aforismelor rezultă din utilizarea aforismelor care au de fapt o idee clară, dar care, din exces de politețe, nu poate fi exprimată la modul direct, așa cum reiese din expresia aforistică *Quaere et invenies (Caută și vei găsi sau Cine caută, găsește)*. De fapt, autorul vrea să atenționeze că omul ar trebui să fie mai atent, mai prudent, mai chibzuit, evitând astfel o adresare necuviincioasă.

În opinia noastră, cea mai mare parte a aforismelor metaforice conține fixarea în semantică a componentei evaluative. Cu toate acestea, se poate vorbi de un anumit grad de ambivalență a acestei componente. Implementarea specifică a evaluării depinde de situația comunicativă, de intenții, precum și de intersecția spațiilor cognitive și comunicative [7, p. 90].

- *Funcția pragmatică*

Mijloc de transformare a imaginii lumii existente în mintea destinatarului și, în consecință, servește la determinarea interlocutorului să ia anumite măsuri sau să formeze o stare emoțională semnificativă pentru vorbitor. Exegeții sunt de părere că aforismele din această categorie au și un rol didactic, aspect atestat în aforismele *Quidquid discis, tibi discis (Orice ai învăța, înveți)*

pentru tine); *Quidquid agis, prudenter agas, et respice finem* (Orice ai face, fă cu înțelepciune și gândește-te la urmări).

- *Estetică;*

Funcția estetică pare să domine discursul artistic. Întrucât potențialul pragmatic al unităților figurative de limbaj și vorbire este mai semnificativ, majoritatea aforismelor latine, având structura metaforică la bază, au funcție estetică. Utilizarea aforismelor *Plures crapula quam gladius perdidit* (*Beția ia mai multe vieți ca spade*); *Plenus venter non studet libenter* (*O burtă plină nu iubește studiul*) relevă categoria estetică a urâtului și, deopotrivă, cea a tragicului. Aceste categorii permit îmbunătățirea semnificației estetice a textului.

În concluzie, metafora aforistică constituie un areal fertil de cercetare pentru savanții din domeniul metaforologiei, întrucât dispune de o serie de particularități menite să dezvăluie nu doar esența umano-artistică, dar și caracteristicile evolutive ale limbajului latin, cu amprente în limba română. Utilizarea aforismelor latine presupune un nivel de inteligență elevat, abilități de comunicare și un scop bine definit. Este bine cunoscut faptul că majoritatea aforismelor latine au la bază metafora, fapt ce determină o percepere deosebită a discursului, în care se uzitează aforisme latine. Unele sentințe latine sunt vociferate direct cu echivalentul lor în limba română, dar asta nu umbrește specificul lor metaforic.

BIBLIOGRAFIE

1. BUTIURCA, D. *Lingvistică și terminologie. Hermeneutica metaforei în limbajele de specialitate*. București: Institutul European, 2015.
2. https://ro.wikiquote.org/wiki/Proverbe_latine (accesat 30.04.2020).
3. MAZNIC, S. Aforistica latină: încercări de clasificare. În: *Limba română*. Nr.4, anul XXIV. Chișinău: 2014.
4. MINCU, E. *Terminologia Medicinalis Romaniae*. Chișinău: Pontos, 2019, pag. 212.
5. MORARU, C. Aforismul ca hermeneutică a misterului. În: *Studia Universitatis Petru Maior. Philologia*. Târgu Mureș: Ed. Universitatea Petru Maior, 2009.
6. ROVENȚA-FRUMUȘANI, D. *Analiza discursului. Ipoteze și ipostaze*. București: Tritonic, 2005.
7. VARZARI, E. Expresii latinești cu funcție de marcare discursive. În: *Integrare prin cercetare și inovare. Științe umanistice*. 8-9 noiembrie 2018, Chișinău. Chisinau, Republica Moldova: CEP USM, 2018, pp. 89-92.
8. VARZARI, E. Potențialul Pragmatic al Maximelor și Expresiilor Latinești. În: *Studia Universitatis Revista științifică a Universității de Stat din Moldova*. 2011, nr.10(50).
9. ГРИГОРЬЕВА Н. О.; БЕРЕЗОВСКАЯ Е. В. Функции крылатых выражений в тексте. *Таврический научный обозреватель*. УДК 81.37, № 5 (декабрь), 2015.
10. TAMBA, I. Le sens métaphorique argumentatif des proverbs. Dans: *Cahiers de praxématique*. Paris: Éditeur Presses universitaires de la Méditerranée, 2000